

експресивністю, чем ФЕ АЯ; 3) для носителей АЯ характерна тенденция к разделению рационально-практической и эмоционально-нравственной оценки получаемых доходов независимо от их источника, а также меньшая, чем у носителей РЯ, склонность оценивать обладателя денег и его поведение с позиций морали. Дальнейшее сопоставительное изучение ФЕ с семантикой финансового состояния человека представляется ценным и перспективным с позиций как лингвистики, так и межкультурной коммуникации.

Литература

1. Алефиренко Н. Ф. Культурно-познавательное пространство русской идиоматики : фразеологический словарь / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – М. : ООО «ЭЛПИС», 2008. – 472 с.
2. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий / Отв. ред. В. Н. Телия. – [2-е изд., стер.]. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА. – 784 с.
3. Жуков В. П. Русская фразеология : [учеб. пособие] / В. П. Жуков, А. В. Жуков. – М. : Высшая школа, 2006. – 408 с.
4. Мизин К. И. Компаративная фразеология : [монография] / К. И. Мизин. – Кременчуг : ПП Щербатих О. В., 2007. – 168 с.
5. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : [монографія] / Г. І. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – 362 с.
6. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций: [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
7. Токарева В. С. Птица счастья : [повести] / В. С. Токарева. – М. : АСТ : ЛЮКС, 2005. – 349 с.
8. Cambridge International Dictionary of Idioms. – Cambridge : Cambridge University Press, 1998. – 587 p.
9. Forrester M. A. Psychology of Language. A Critical Introduction / M. A. Forrester. – London: SAGE Publications, 1996. – 113 p.
10. Longman Idioms Dictionary : over 6000 Idioms. – London : Pearson Education Limited, 1998. – 398 p.
11. McCarthy M., O'Dell F. English Idioms in Use / M. McCarthy, F.O'Dell. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 190 p.

УДК 801.161.3'373:811.161.2'373:398.332.2

К. Л. Хазанова

ЛЕКСИКА ЛЕТНЯГА КАЛЯНДАРНА-АБРАДАВАГА ЦЫКЛУ Ў БЕЛАРУСКОЙ І УКРАЇНСКОЙ МОВАХ

Хазанова К. Л. Лексика літнього календарно-обрядового циклу в білоруській і українській мовах.

У статті визначені літні календарно-обрядові традиції східних слов'ян, проаналізовані назви літнього календарно-обрядового циклу в білоруській і українській мовах, описані їх лексико-тематична, семантична і генетивна характеристики, названі загальні риси та специфічні особливості.

Ключові слова: календарно-обрядова лексика, обряд, традиція, літній цикл, свято.

Хазанова Е. Л. Лексика летнего календарно-обрядового цикла в белорусском и украинском языках.

В статье определяются летние календарно-обрядовые традиции восточных славян, анализируются наименования летнего календарно-обрядового цикла в белорусском и украинском языках, описываются их лексико-тематическая, семантическая и генетическая характеристики, называются общие и специфические особенности.

Ключевые слова: календарно-обрядовая лексика, обряд, традиция, летний цикл, праздник.

Khazanava K. L. Lexicon of a summer calendar-ceremonial cycle in the Belarusian and Ukrainian languages.

In the article the summer calendar-ceremonial traditions of east Slavs are defined, the names of a summer calendar-ceremonial cycle in the Belarusian and Ukrainian languages are analyzed, their lexicon-thematic, semantic and genetic characteristics are described and the general and specific features are called.

Key words: calendar-ceremonial lexicon, a ceremony, tradition, a summer cycle, a holiday.

Абрадавая лексіка ўваходзіць у скарбніцу духоўнай культуры народа як частка нацыянальнай мовы, як памяць пакаленняў, увасобленая ў моўных адзінках, што перадаюцца праз дзесяцігоддзі і стагоддзі. Традыцыйна этнографы і лінгвісты разглядаюць у абрадавай лексіцы дзве колькасна вялікія групы: сямейныя і каляндарныя намінацыі. Найменні сямейных абрадаў з'яўляюцца моўным адлюстраваннем асноўных, знакавых, падзей сямейнага жыцця чалавека: нараджэння, вяселля, пахавання. Каляндарна-абрадавая лексіка складаецца з найменняў, непасрэдна звязаных з календаром. У каляндарна-абрадавай лексіцы адметным чынам кадзіруюцца звычаі і ўяўленні старажытных і сучасных усходніх славян, абумоўленыя кліматычна-геаграфічнымі і сацыяльна-культурнымі фактарамі.

Каляндарныя святы беларусаў і ўкраінцаў натуральна і заканамерна падпарадкаваны гадавому земляробчаму і жывёлагадоўчаму цыклам і выразна падзяляюцца на восеньскія, зімовыя, веснавыя і летнія. Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца параўнальна-супастаўляльнае даследаванне лексікі летняга і каляндарна-абрадавага цыклу ў беларускай і ўкраінскай мовах.

Паводле часу адзначэння адпаведных абрадаў каляндарна-абрадавая лексіка ўсходніх славян падзяляецца на найменні з дакладна вызначанай датай, якая паўтараецца штогод у адзін і той самы дзень календара, і назвы абрадаў, даты якіх непасрэдна залежаць ад даты Вялікадня. Вядома, што Пасхалія – каляндар вызначэння даты Вялікадня – ствараецца адзін раз на 532 гады. Так званы Вялікі Індыктыён складаецца з 19 сонечных колаў і 28 месячных, бо кожныя 28 гадоў дні тыдня прыпадаюць на тыя самыя даты месяцаў, а кожныя 19 гадоў супадаюць дні па месячным календары, ад памнажэння 19 на 28 атрымліваецца 532. Зараз мы карыстаемся календаром вызначэння даты Вялікадня, складзеным яшчэ аж у 1492 годзе.

На шостым тыдні ад Вялікадня адзначаецца *Ушэсце*. У народнай традыцыі

захаваліся ўспаміны аб традыцыях гэтага дня: *На празнік, на Ушэсце, усе збіраюцца карагод вадзіці. Многа людзей прыходзіць* (в. Церахоўка, Добр.) [5].

На пяцідзясяты дзень пасля Вялікадня адзначаецца адно з самых вялікіх летніх святаў – *Троіца* ‘свята Святой Троіцы, устаноўленае ў гонар і памяць трыпостаснага Боства, адзінага Бога ў трох асобах, Айца, Сына і Святога Духа’ [2, с. 431]. Паходжанне наймення ад лічэбніка *тры* адбілася ў наяўнасці ва ўсходніх славян прыказак, у якіх слова *троіца* абазначае адпаведную колькасць: *Бог любіць троіцу; Без троіцы дом не будуюцца*.

У беларускіх гаворках фанетычным варыянтам наймення *Троіца* стала ўтварэнне з рэдукцыяй [i] – [j] пасля галоснага: *На троіцу берэзкі прібівалі на кажды столб, любісіцік занасілі. У хаце клен развешвалі, каб нячыстую сілу адганяў* (в. Церахоўка, Добр.). Такі самы варыянт зафіксаваў ва ўсходнеславянскіх прыказках вядомы расійскі этнограф У. Даль: *Троіца перстовъ крестъ кладеть* [2, с. 431].

Ва ўкраінскай мове таксама адзначаецца рэдукцыя галоснага, акрамя таго, існуе варыянт наймення, дзе [o] змяняецца на [i] – *Трійця і Троіця: Трійця, Троіця – це церковне свято, яке відзначають у 8 неділю після Пасхи* [7]. Змена галосных [o] – [i] выклікана старажытнай гістарычнай фанетычнай з’явай знікнення рэдукаваных галосных ъ, ь. Спачатку перад складам з пазней страчаным слабым канцавым рэдукаваным адбывалася падаўжэнне кароткага [o] да дыфтонгаў [yo] або [yi] з перавагай апошняга. З дыфтонга [yi] ва ўкраінскай мове замацавалася другая частка [i]: *кінь, стіл*. Пазней пераход [o] – [i] стаў спецыфічнай рысай украінскай фанетыкі, што адзначаецца ў варыянце *Трійця*. Неспрадвечнасць пераходу[o] – [i] у гэтым выпадку дае права на існаванне і наймення з галосным [o]: *Троіця*.

Існаванне лексічных варыянтаў наймення свята звязана з вылічэннем яго даты. Пяцідзясяты дзень ад Вялікадня спарадзіў назву, што з’яўляецца больш афіцыйнай, царкоўна-рэлігійнай – *Пяцідзясятніца*, украінскае *П’ятидесятниця: Церква називає його [свята] це П’ятидесятницею* [7]. Паколькі пяцідзясяты дзень – гэта прыкладна сёмы – восьмы тыдзень, то ў беларускай мове сустракаецца і намінацыя свята *Сёмуха* [6, с. 151].

Па слухнай заўвазе этнографу, «увібраўшы в себе багато рис іудейської П’ятидесятниці, християнська Трійця приєднала й національні риси тих свят, з традиціями яких вона часткова злілася. Так, в українців Трійця злілася із Зеленими Святами» [7]. Часта Троіца прыпадае на чэрвень, час, калі наваколле буяе расліннасцю, пасля доўгай марознай зімы прырода аднаўляецца і паказвае сваю сілу і прыгажосць. Адсюль – асноўным элементам траецкай абраднасці стаў культ расліннасці. Ва Украіне існуе абрад упрыгожвання хаты, а таксама ўсёй сядзібы, зелянінай: *Біля порога хаты ставили зелені дерева, вікна, дахи і тини теж клечали зеленим гіллям* [3]. Акрамя таго, зеляніну прыносілі і да царквы: *В Украіні це у XVIII столітті до церкви приносили різні трави: зорю, м’яту, канупер тощо* [7].

Падобныя традыцыі не толькі вядомыя ў Беларусі, але і надта трывалыя. І зараз у часы святкавання Троіцы на кожнай вясковай хаце, на кожнай агароджы абавязкова сустрэнеш раслінкі: *На Троіцу дом украшалі клёнам, ліпай ці бярозай* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.). Агульная назва траецкіх раслінных упрыгожванняў у беларускіх гаворках – *май: Вешаіцца, прыбіваецца май. У лес хлопцы ездзаць, сакуць ды і прыбіваюць к хаце* (в. Івакі, Добр.). У розных беларускіх мясцовасцях сустракаецца ўзгадка розных раслін: *На Троіцу хто ветачкі эта, а хто с речкі аер этат* (в. Івакі, Добр.); *Хто берэзавыя ветачкі на Троіцу эта вешае* (в. Івакі, Добр.); *На Троіцу ліпу вешаюць, у хаце і на дварэ* (в. Івакі, Добр.).

Адпаведнае ўкраінскае найменне расліннага ўпрыгожання хаты на Троіцу – *клечання: Людзі квітчають свої житла клечанням і встеляють пахучими травами* [3]. Да гэтага слова ўзыходзіць яшчэ адна ўкраінская назва свята – *Клечальна неділя: Навіть клечання, зелене гілля в'яжеться з мертвими предками: «то душі померлої рідні приходять до хати й ховаються в клечанні»* [3].

Указаная лексема мае старажытнае славянскае паходжанне. У беларускай мове слова называе суботу перад Троіцай, таксама непасрэдна звязаную з культуам продкам: *Субота перад Троіцай – клячаная субота* [6, с. 151]. Гэты дзень мае і назву *Траецкія дзяды* ‘дзень памінаання продкаў’. Гэтым днём людзі наведваюць могілкі, памінаюць памерлых родзічаў.

Гаворачы пра траецкія традыцыі і абрады, нельга не ўспомніць, што для ўсходніх славян Траецкі тыдзень непасрэдна звязаны з такімі міфічнымі персанажамі, як русалкі ‘жанчынападобныя істоты, увасабленне воднай і лясной стыхій’ [6, с. 135]. Тыдзень пасля Троіцы ў Беларусі называецца *Русальны, або Граны*. У гэтыя дні паводзіны людзей лімітаваліся: народ асцерагаўся купацца ў рэчках, хадзіць у лес ці ў поле, «забаранялася таксама гарадзіць платы, вырабляць бораны, віць вяроўкі, гнуць палоззі на сані, снаваць кросны» [6, с. 136]. Пры гэтым асобная ўвага адводзілася чацвяргу, які называецца ў гаворках *русальчын вялікдзень*.

Падобныя павер’і адзначаюцца і ва ўкраінскай абраднасці, дзе вобразы русалак надзвычай распаўсюджаныя. Разам з найменнем *русалка* ва ўкраінскай мове пашыраная назва *мавка* (прыгадаем «Лісову пісню» Лесі Українкі): *В русалчын тиждень ніхто не відважується купатися в річці, хіба що відьми, бо лише вони не бояться русалок. В Зелений тиждень, у четвер, ніхто не повинен працывати, щоб не розгнівати русалок, щоб вони не попусвали худоби, птиці й усього господарства. Цей день називається Русалчын Великдень. Дівчата ранком йдуть у поле «на жита» та на межях кладуть хліба для мавок – «щоб жито родило».. По одинці в ліс чи в поле не ходять, і не купаются в річках – «щоб русалки не залоскотали»* [3].

Аб старажытнасці паходжання ўзгаданых назваў сведчыць фіксацыя іх у слоўніку У. Даля: *Семікъ, сѣмуха, семка, Троицынь и Духовъ день,*

Пятидесятница. Семиковая, семичная, семіцкая неделя, русальная, зеленая, клечальная, зеленя святки [2, с. 170]. Расійскі даследчык прыводзіць і прыказкі, звязаныя з гэтым днямі: *Троица на цветахъ, а Семикъ на ветвяхъ; Накануне Семика проучиль прасоль мясника, а на самый Семикъ – прасола мясникъ* [2, с. 170].

З Троіцай звязаны пачатак Пятроўскага пасту, які адбываецца напярэдадні Дня Роўнаапостальных Святых Пятра і Паўла і пачынаецца звычайна на другі тыдзень пасля Троіцы. Гэты пост не такі строгі і жорсткі, як перадвелікодны Вялікі, але таксама дастаткова значны па рэлігійных канонах: *Пост перад рэлігійным святкам Святых Пятра і Паўла двухтыднёвы. На Пятроўскі пост мала што елі* (в. Прудоўка, Добр.). Заканчваецца пост на Дзень Святых Пятра і Паўла, 12 ліпеня па новым стылі і 29 чэрвеня па старым.

На гэтыя дні прыпадаюць самыя цёплыя дні лета і ўвогуле года. Яны называюцца *Пятроўкі*. Дзень Святых Пятра і Паўла ў беларускіх гаворках мае назвы *Пятра, Пятро, Пятро і Павел: Пятра – рэлігійнае свята* (в. Прудоўка, Добр.); *Пятро і Павел будзе двенацатага іюля. Празнік будзе бальшы* (в. Грушаўка, Добр.). Прыкладна з гэтага часу пачынаецца ўбаўленне светлага дня пасля летняга раўнадзенства 22 чэрвеня. Пра тое кажа прыказка: *Пётр-Павел дзень убавіў*. Ва ўкраінскай традыцыі гэтыя дні маюць назву *Петрівка*. Найменне таксама ўжываецца ў прыказцы: *Петрівка – на хліб голодівка* [9].

Жнівень ва ўсходнеславянскім народным календары адзначаецца трыма Спасамі: мядовым, яблычным і арэхавым. У беларускай каляндарнай традыцыі больш пашыранымі з'яўляюцца Мядовы Спас і Яблычны Спас.

Мядовы Спас адзначаўся 14 жніўня. У гаворках гэта свята мае таксама назвы *Макавей: На 14 аўгуста Медовы Спас гавораць, но чашичэ Макавей гавораць у нас* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.); *Быў бальшы празнік Макавей. Празнавалі – 14 аўгуста* (в. Івакі, Добр.); *Макавей святы. Празнік будзе у августці* (в. Івакі, Добр.). Назва абумоўлена тым, што ў гэты час збіраюць мак.

Самы вядомы, распаўсюджаны, традыцыйна і шырока адзначаны Спас – Яблычны – адзначаўся 19 жніўся: *Тры Спасы ёсць, но 19 аўгуста самы глаўны Спас* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.); *Спас яблчны дзевятнацатага августа. На этат Спас яблака ўже едзят, а да этага празніка нет* (в. Івакі, Добр.). Царкоўная назва свята – *Прэабражэнне (Праабражэнне) Господне* – у беларускіх гаворках не вельмі пашыраная, што абумоўлена нехарактэрнасцю для беларускай мовы царкоўнаславянізмаў. Свята вядомае і ўкраінскай абраднасці: *Другий (Великий) Спас Яблучный, Преображення Господне. Одне з найбільших хліборобських свят. Його ще називали святом урожаю* [10].

Другі Спас непасрэдна звязаны з яблыкамі. Паводле беларускіх павер'яў, да гэтага дня нельга есці яблыкаў, бо будуць паміраць дзеці [6, с. 114]. Украінскія этнографы сведчаць, што да Спаса не ўжывалі

яблыкаў жанчыны, у якіх памерлі дзеці, і прыводзяць цікавае паданне аб тым, што «в цей день мати Божа роздає дítкам на тому світі золоті яблука, а ті, чіі батьки порушили обітницю, стоять збоку і плачуть, на що мати Божа відповідає: *«Твоє яблуко свиня з'їла»* [10]. Па сцверджанні Алексы Варапая, «правовірні селяни до цього дня не їли садовини, бо це вважалася грэхом [1]. Падобныя звесткі адзначаюцца і У. Далем: *Да другога Спаса не ядуць ніякіх пладоў, акрамя агуркоў* [2, с. 287].

Існуюць адметныя рытуалы паводзін падчас гэтага свята. Натуральна, што на Яблычны спас традыцыйнай стравай становяцца яблыкі і пірагі з яблык: *Пірагі з яблак няклі* (г. Добруш). Абавязкова трэба схадзіць у царкву пасвяціць яблыкі і мёд: *Падчас яблачнага спасу свяціць яблыкі ў царкаў насілі* (г. Добруш); *У яблачны спас і мёд свяцілі* (г. Добруш). Тыя самыя звесткі падаюць украінскія навукоўцы: *Повернувшись з церкви, родина, звичайно, врочисто сідала за стіл і розговлялася: їли яблука з медом і запивали виноградним або яблуневим вином, – «щоб садовина родила»* [1]. Па звестках У. Даля, «на другі Спас і жабрак яблычка з'есць» [2, с. 287].

Трэці Спас адзначаўся 29 жніўня, называецца ён *Арэхава*, бо да гэтага часу звычайна паспяваюць арэхі. Па часе гэты Спас супадае з Дажынкамі, бо да гэтага дня трэба было паспець убраць апошні сноп у поле.

Паколькі Спас прыпадае на канец лета, у народнай традыцыі свята асацыіруецца звычайна з паступовым надыходам восені, а пасля – і зімы. З гэтай нагоды ўсходнія славяне маюць цікавыя прыказкі: беларускія – *Прышоў спас – рыхтуй рукавічкі пра запас; Спас – усяму час*; украінскія – *Прышов Спас – пішло літо від нас. Перший Спас час припас, Петро і Павел – два прибавив, Ілля-пророк – три приволок* [10]. А паводле У. Даля, *Первый Спасъ на воде стоятъ; второй Спасъ – яблоки едятъ, третій Спасъ – не зеленыхъ горахъ холсты продаютъ* [2, с. 287–288].

Паходжанне наймення *Спас* звязана са старажытнарускім дзеясловам *спасати* ‘ратаваць, вызваляць’ [2, с. 287], хаця часам у народнай свядомасці сустракаецца атаясамліванне назвы *Спас* з сугучным дзеясловам *спаць* [6, с. 144].

У жніўні таксама адзначаюцца прысвяткі: *Ціхан – прыстольны празнік у нас у дзеревні. Эта дваццаць шестога августа* (в. Івакі, Добр.); *Ілья адзначаецца 2 жніўня. Ілья Прарок два дня увалок* (в. Ларышчава, Добр.). Этнографы лічаць, што з прыходам хрысціянства на Старажытнюю Русь за вобразам Іллі замацаваліся рысы і функцыі галоўнага язычніцкага бога Перуна [6, с. 74]: *У слов'янських народів прообразом Іллі вважається дайбозький Перун, який був покровителем грому та блискавок* [1]. Сапраўды, у гэтую пару часта бываюць грамы і маланкі. Украінцы мяркуюць, што «Ілля у вогняній колісніці іде, калачі везе, або метае стрілі-бліскавіці в нечисту силу» [1]. Беларусы дадаюць, што «ад хуткага бегу коней, на якіх Ілля раз'язджае па небе, губляецца падкова, падае ў ваду, і вада адразу ж робіцца халоднай» [6, с. 75]. Менавіта з дня Іллі народная традыцыя не рэкамендуе

купацца ў рэчках і азёрах. Ва Украіне «дітям казалі, што не можна купатися, «бо на спині верба виросте»: *Після Іллі купається лише свиня* [1]. Па народных уяўленнях Ілля – даволі суровы святы, з маланкамі, перунамі, аднак ён таксама шчодро і клапатліва пасылае на зямлю дажджы, каб паспрыяць ураджаю: *На Іллі лежить новий хліб на столі»; «Ілля заходіць до хати, щоб свіжого хлібця скуштувати* [1].

Як паказвае ілюстрацыйны матэрыял, украінская мова захоўвае найменне прысвятка з падаўжэннем зычных у той час, як у беларускай мове назіраюцца варыянты: *Ілля, Ілья*. Падаўжэнне зычных у беларускай і ўкраінскай мовах выклікана наступнай за стратай рэдукаванага *ь* рэгрэсіўнай асіміляцыйнай мяккіх зычных перад **ј*, які паступова прыпадабняўся да папярэдніх фанем, у выніку чаго яны асіміляваліся, і на месцы спалучэння *зычны + ь + ј* пачалі вымаўляцца падоўжаныя зычныя. Такая змена неўласцівая рускай мове, уплывам якой абумоўлена захаванне ў беларускіх гаворках варыянта без падаўжэння.

Беларуская і ўкраінская абраднасць захоўвае не толькі рэлігійныя святы, якія часам удала зліліся з язычніцкімі абрадамі, але ўтрымлівае традыцыі, у якіх рэшткі язычніцтва выяўляюцца больш выпукла.

З часоў язычніцтва замацаваліся на Беларусі традыцыі Купалля. Свята адзначаецца ў ноч з 6 на 7 ліпеня, называецца ў беларускіх гаворках *Купалле, Купала, Іван Купала* і мае трывалыя абрады, якія праводзяцца і зараз у некаторыя рэгіёнах Беларусі: *На Купала цеток шукалі* (в. Прудоўка, Добр.); *Гадаць лучше ўсяго на коляды ці на Івана Купалу* (в. Буда-Люшаўская, Буда-Каш.); *На Купалле касцёр палят і дзевачку адзевачку вот здзесь у нас* (в. Івакі, Добр.); *Іван Купала сёмага будзе. Там лі вады будуць сабірацца, плаваць* (в. Івакі, Добр.); *Купала гуляюць красівенна, раней гулялі каля рэчкі* (в. Івакі, Добр.).

Безумоўна, у вызначэнні гэтага свята не абышлося без хрысціянства. У гэты дзень царква адзначала Нараджэнне Іана Хрысціцеля, і таму нават у намінацыі да язычніцкай назвы *Купала* далучылася імя *Іван*. Аднак з Купаллем звязана усё ж такі больш язычніцкіх традыцый. Свята прымеркавана да летняга сонцастаяння. У гонар сонца знакамітае купальскае вогнішча – вядомая ўсходнеславянская традыцыя скокаў маладых юнакоў і дзяўчат праз вялікі купальскі касцёр. І канешне, абавязковае лялька чалавека, часцей дзяўчыны, якую ў гэтую ноч купалі ў возеры і рацэ. З гэтага абраду – і назва *Купалле*. Гэтая лялька называлася *Купала, Купалка* або *Купалінка*. Часам рабілася і лялька хлопца, што зваўся *Купаліч*: *Купаліч – гэта хлопец на Купалле* (в. Старое Сяло, Ветк.).

Украінская традыцыя таксама мяркуе двух персанажаў – *Купалу* і *Марэну*: «Спецыяльна до дня Купала хлопці та дівчата виготовляли ляльки-опудала *Купало* та *Марену*. *Марена* яваляе собою зроблену із соломи ляльку, яку вдягають у жіночий одяг, *Купало* також виготовляється із соломи, але одяг на ньому чоловічий. *Марену*, відповідно, роблять дівчата, а *Купало* –

хлопці. Цікаво, що походження ті того, ні іншого образів невідоме, зате відомо, що і *Купало* і *Марену* чекає трагічна розв'язка. Їх обох, або ж топлять, або ж спалюють» [4]. Адметныя найменні свята захоўваюць украінскія народныя купальскія песні: *Цепер Купайло, а завтра Ёван, Чорт кидав відзьму цераз баркан. Ой ти, Купайло, дзе зімовало* [8, с. 212].

Неадрыўным ад Купальскай ночы з'яўляецца рамантычнае паданне пра кветку шчасця – Папараць-кветку, якая быццам бы квітнее толькі адну, гэту самую, купальскую, ноч, і таму абавязкова яе, гэтую цудадзейную кветачку, неабходна адшукаць апоўначы ў лесе.

Недарма ўсходнеславянская купальская абраднасць натхняла пісьменнікаў і паэтаў. Так, малады паэт Іван Дамінікавіч Луцэвіч узяў сабе за творчае імя найменне абраду, што адбываўся падчас яго народзін, і менавіта пад імем Янка Купала стаў Народным паэтам Беларусі, класікам беларускай літаратуры і адным з заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы.

Для сельскай гаспадаркі лета – гэта перш за ўсё пара гарачая, таму што цёплае надвор'е дае магчымасць сабраць ураджай. Час пачатку жніва ў беларускіх гаворках называецца *зажынкi*. Напрыканцы жніва «дажыналі хлеб», апошні сноп захоўвалі ў доме пад іконамі. Паводле старажытных сялянскіх уяўленняў, гэта неабходна, каб і наступным годам быў ураджай. У дзень, калі дажынаўся апошні сноп, ладзіліся *дажынкi*: *Як канчаецца жніво, звязваюць бальшы сноп пшаніцы ці жыта і гуляюць дажынкi. Бывала, што ведзьмы ці русалкі звязвалі жыта. Ідем жыта жаць на палоску, каласкі пазломаны-пазломаны, так кучкай. Ужо таго ня жнеш, нельзя. Ілі нагаворана што, ілі што яшчэ. Не жнеш, астаўляй яго* (в. Старое Сяло, Ветк.). У. Даль прыводзіць наступныя найменні абраду: *вспожинки, госпोजинки, дожинки, обжинки, оспожинки* [2, с. 288].

Адметна, што старадаўні звычай захоўваўся ў савецкія часы, а асаблівае аднаўленне набыў зараз, калі адзначаецца ў Беларусі на дзяржаўным узроўні. У беларускіх гаворках захоўваецца некалькі найменняў абраду дажынак. Акрамя пашыранай назвы *дажынкi*, што супадае з лексмай літаратурнай мовы, ужываецца і лексема *дакопкi*: *Дакопкi ешчэ завуцца дажынкi* (в. Прудоўка, Добр.). Гэта слова ў беларускіх гаворках іншы раз называе 'заканчэнне копки бульбы': *Дакопкi спраўляем, калі ўсё да каліва накопана* (в. Ручаёўка) [11, с. 96].

Узгаданы фактычны матэрыял дазваляе выявіць колькасна меншую, у параўнанні з іншымі, напрыклад, зімовым, каляндарнымі цыкламі лексіка-тэматычную групу найменняў летніх свят народнага календара. Абрадавая лексіка звязана са зменамі ў жыцці прыроды і імкненнем чалавека ўздзейнічаць у сваіх інтарэсах на з'явы прыроды, прымусіць працаваць на сваю карысць. Некаторы спад «святочнай актыўнасці» летніх каляндарна-абрадавых рытуалаў тлумачыцца цеплынёй надвор'я, якая вымагае шматлікіх работ па гаспадарцы. Неабходна паспець зрабіць

усё, каб сабраць добры ўраджай і мець магчымасць «гуляць і святкаваць» будучую доўгую зіму і вясну.

Прыведзены матэрыял сведчыць аб трывалым захаванні беларусамі і ўкраінцамі старадаўніх летніх звычаяў і абрадаў, якія арганічна перапляліся з хрысціянскімі традыцыямі і зараз складаюць адно неразрыўнае цэлае. Даўнія традыцыі і іх найменні, захаваліся ў большасці выпадкаў яшчэ з перыяду агульнаўсходнеславянскага адзінства і нават з дахрысціянскіх язычніцкіх часоў. Многія з узказаных традыцыйных звычаяў настолькі замацаваліся ў нашай свядомасці, што набылі сучаснае пераасэнсаванне, заснаванае на старажытных вытоках. Лексіка летняга каляндарнага цыклу ўсходнеславянскіх народаў мае вялікую колькасць агульных найменняў, народжаную падобнымі кліматычнымі асаблівасцямі, агульнымі рэлігійнымі памкненнямі і прыкладна роўнымі сацыяльнымі ўмовамі жыцця. Падобныя лексемы на беларускай і ўкраінскай глебах звычайна трансфармуюцца ў адпаведнасці з адметнасцямі традыцыйнай агаласоўкі.

Спіс скарачэнняў

Буда-Каш. – Буда-Кашалёўскі раён Гомельскай вобласці

Ветк. – Веткаўскі раён Гомельскай вобласці

Добр. – Добрушскі раён Гомельскай вобласці

Літаратура

1. Воропай Олекса. Звычаі нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sviato.in.ua>
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. – Т. 4 : Р–Я. – М. : Русский язык, 1980. – 683 с.
3. Довбуш Олекса. Трійця / Олекса Довбуш [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.artvertep.dp.ua/celebrates>
4. Івана Купала [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sviato.in.ua>
5. Картатэка лінгвістычнай лабараторыі кафедры беларускай мовы УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны». Тут і далей фактычны матэрыял картатэкі прыводзіцца з указаннем лакалізацыі (населеных пунктаў Гомельскай вобласці) і захаваннем фанетычных і граматычных адметнасцей мясцовага вымаўлення.
6. Коваль У. І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы : Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі / У. І. Коваль. – Гомель : Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. – 180 с.
7. Кушерець Лідія. Трійця. Зеленыя свята / Лідія Кушерець [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.artvertep.dp.ua/celebrates>
8. Музычний фольклор з Полісся у запісах Ф. Колесси та К. Мошинського / Упоряд., вступ. ст. прим., пер. з пол. С. Й. Грици. – К. : Муз. Україна, 1995. – 432 с.
9. Петрівка [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sviato.in.ua>
10. Преображення (Яблучний спас) [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sviato.in.ua>
11. Янкова Т. С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны / Т. С. Янкова. – Мінск : Навука і тэхніка, 1982. – 432 с.